Paweł Zeller

ROLA UCZELNI W PROCESIE KREOWANIA I ROZWOJU KAPITAŁU SPOŁECZNEGO

1. Wprowadzenie

Koncepcja kapitału społecznego jest obecnie przedmiotem dyskusji wśród środowisk naukowych reprezentujących różne dziedziny wiedzy. W głoszonych teoriach można zidentyfikować różnego rodzaju podejścia do definiowania i wyjaśniania tej koncepcji. Z jednej strony kapitał społeczny identyfikowany jest z dziedzictwem kulturowym i wielowiekowym rozwojem społeczeństw (F. Fukuyama) i w związku z tym nie można mówić o jego aktywnym kształtowaniu w ciągu krótkiego czasu. Z drugiej strony znajdujemy twierdzenia, które mówią o tym, że kapitał społeczny może być aktywnie kreowany przez różnego rodzaju instytucje, na czele z systemem oświaty (D. Cohen, L. Prusak, R. Putnam, J. S. Colaman). Odwołując się do drugiego z podejść, można postawić pytanie dotyczące roli i miejsca uczelni wyższych w procesie kreowania i rozwoju kapitału ludzkiego.

Referat prezentuje wyniki badania prowadzonego w celu określenia stopnia, w jakim uczelnie wyższe wpływają na rozwój kapitału społecznego.

2. Charakterystyka badania

Koncepcja badania została oparta na definicjach kapitału społecznego, w których szczególny nacisk kładziony jest na następujące elementy:

- **zaufanie**, które jest podstawą głębszych relacji, a tym samym wpływa na postawy kooperacyjne;
- **relacje** (gęstość sieci relacji), które umożliwiają uzyskiwanie pożądanych celów;
- **jakość kooperacji**, która przesądza o przebiegu procesu kooperacji, a tym samym realizacji założonych celów.

Wymienione powyżej elementy odnajdujemy m.in. w następujących definicjach:

1. Kapitał społeczny to osadzone w strukturze społecznej normy i relacje społeczne, które umożliwiają ludziom współpracę w celu realizacji zamierzonych celów (World Bank[1]).
2. Kapitał społeczny odnosi się do cech organizacji społecznych, takich jak sieci, normy i zaufanie społeczne, które ułatwiają koordynacje i kooperacje w celu uzyskania wzajemnych korzyści (R. Putnam[2]).
3. Kapitał społeczny składa się z kapitału aktywnych relacji pomiędzy ludźmi, tj. zaufania, wzajemnego zrozumienia, wspólnie podzielanych wartości i zachowań, które to wiążą uczestników sieci, a tym samym umożliwiają kooperacje (D. Cohen and L. Prusak[3]).

Analiza roli uczelni wyższych w procesie kształtowania i rozwoju kapitału społecznego pozwala na sformułowanie tezy mówiącej o tym, że uczelnie wyższe powinny odgrywać aktywną, a nawet naczelną rolę w tym procesie.

Za główną hipotezę badawczą przyjęto następujące stwierdzenie: aktualnie uczelnie wyższe nie rozpoznają swojej roli w procesie kształtowania i rozwoju kapitału społecznego. Celem badania było uzyskanie informacji dotyczących następujących obszarów:

- atmosfery uczelni wyższej i tego, czy sprzyja ona współpracy, czy też konkurencji;
- roli uczelni wyższej w procesie rozwoju umiejętności kooperacji;
- analizy technik dydaktycznych wymagających kooperacji oraz analizy ich wpływu na rozwój zachowań prokooperacyjnych;
- stosunku studentów do kooperacji;
- satysfakcji studentów z kooperacji;
- kryteriów, którymi studenci kierują się w doborze współpartnerów, jak również kryteriów jakimi będą się kierować w przyszłości;
- przynależności studentów do różnego rodzaju organizacji.

W celu przeprowadzenia badania wykorzystano kwestionariusz ankietowy zawierający 21 pytań. W kwestionariuszu zastosowano zarówno pytania zamknięte, jak i otwarte.

Badania przeprowadzono w marcu 2003 roku. Podmiotem badania byli studenci trzeciego i czwartego roku specjalności handel i marketing Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. W wyniku badania otrzymano 69 ankiet (30 wypełnionych przez studentów czwartego roku i 39 przez studentów trzeciego roku),

[1] Cytowana definicja pochodzi z: I. Cunningham, *Developing Human and Social Capital in Organisation*, „Industrial and Commercial Training" 2002, vol. 34, no. 3, s. 90.

[2] Ch. Grootaert, *Social Capital: The Missing Link? Social Capital Initiative*, „The World Bank Working Paper" no. 3, s. 2.

[3] D. Cohen, L. Prusak, *In Good Company: How Social Capital Makes Organizations Work*, Harvard Business School Press, Boston, 2001, w: I. Cunningham, op.cit.

co stanowi 68,5% ogólnej liczby studentów reprezentujących te roczniki (odpowiednio 60% i 70%).

3. Wyniki badania

W opinii 41% badanych studentów atmosfera uczelni sprzyja konkurencji, natomiast tylko 30% badanych twierdzi, ze atmosfera sprzyja współpracy. Tabela pierwsza zawiera odpowiedzi na pytanie otwarte, mające na celu uzasadnienie opinii dotyczącej atmosfery.

Prawie wszyscy uczestnicy badania (ponad 94% stwierdzeń, przy braku stwierdzeń negatywnych) zgodzili się z tym, że uczelnia powinna uczyć współpracy, jak również kreować warunki do wykorzystania tej wiedzy.

Ponad 35% badanych studentów zgodziło się ze stwierdzeniem, że uczelnia kreuje warunki dla rozwoju umiejętności współpracy, niemniej 34% było przeciwnego zdania. Natomiast tylko 15% uczestników badania zgadza się ze stwierdzeniem, że uczelnia uczy kooperacji, 60% respondentów było przeciwnego zdania.

Badani pozytywnie ocenili wykorzystanie technik dydaktycznych wymagających kooperacji. W opinii 60% respondentów techniki takie były wykorzystywane podczas zajęć.

Połowa badanych studentów twierdzi, że techniki te faktycznie wymagają kooperacji, 25% uważa, że ćwiczenia te można realizować samodzielnie. Badania wskazały również – że niestety – proces pracy w grupach jest rzadko analizowany i dyskutowany (ponad 50% odpowiedzi), co oznacza, że ćwiczenia te nastawione są przede wszystkim na wynik.

Prawie 60% respondentów zgadza się ze stwierdzeniem, że realizowane podczas zajęć ćwiczenia wymagające współpracy wpływają na integrację uczestników. Ponad 42% odpowiedzi wskazuje, że studenci są skłonni do współpracy, niemniej 25% jest przeciwnego zdania.

Kwestionariusz zawierał również pytania dotyczące satysfakcji studentów ze współpracy z innymi studentami. W procesie analizy satysfakcji wyróżniono trzy grupy i w nich badano satysfakcję ze współpracy z: członkami tej samej grupy dziekańskiej, członkami tej samej specjalności oraz pozostałymi studentami. Wyniki prezentuje rysunek 1.

Najwyższy poziom satysfakcji odnotowano w ramach tej samej grupy dziekańskiej (68% usatysfakcjonowanych i 12% niezadowolonych). Co drugi (55%) student był zadowolony ze współpracy ze studentami z innych grup dziekańskich, a tylko co piąty (20%) ze współpracy ze studentami z innych specjalności. Wyniki wyraźnie wskazują na malejący poziom satysfakcji wraz ze spadkiem

Tabela 1

Wybrane odpowiedzi studentów na pytanie: „Czy atmosfera panująca na uczelni sprzyja współpracy, czy konkurencji? Uzasadnij."

Uzasadnienia pozytywne (odpowiedzi „Zgadzam się" oraz „Raczej się zgadzam"):
• „Jest dużo projektów, prac w grupie, SKN" (wymienione w 6 kwestionariuszach) • „Studenci są skłonni do współpracy"
Uzasadnienia negatywne (odpowiedzi „Nie zgadzam się" oraz „Raczej się nie zgadzam"):
• „Wyścig szczurów" (wymienione w 5 kwestionariuszach); • „Nauczyciele kreują atmosferę konkurencji" (wymienione w 3 kwestionariuszach); • „Studentów uczy się, że powinni polegać wyłącznie na sobie" (wymienione w 3 kwestionariuszach); • „Studenci konkurują w celu uzyskania lepszych ocen, stypendiów oraz pracy po ukończeniu studiów"; • „Nauczanie na uczelni jest oparte na archaicznych podstawach, a innowacyjne metody nie są akceptowane"; • „Idea wolnego rynku opiera się na konkurencji i atmosfera studiów ekonomicznych powinna być taka sama".

Źródło: badania własne.

częstości kontaktów, determinowanych przez przynależność do grupy dziekańskiej i wybór specjalności.

Poziom zadowolenia studentów ze współpracy (w %)

Źródło: badania własne

Badania wykazały również, że w przypadku gdy istnieje możliwość swobodnego kształtowania składu grupy, studenci zazwyczaj pracują w tych samych zespołach (82% odpowiedzi). Wyniki badań wskazują, że prowadzący zajęcia zazwyczaj nie wpływają na skład pracujących grup (prawie 80% odpowiedzi).

Interesujące wyniki przynosi analiza dotycząca pytań związanych z kryteriami doboru partnerów do współpracy. Studenci byli poproszeni o wybór trzech najważniejszych kryteriów z podanej listy. Wyniki prezentuje tabela 2 i 3.

Kryterium, które najczęściej wymieniano jako decydujące o możliwości współpracy w ramach wspólnej działalności gospodarczej, było zaufanie (wybrane przez 47 studentów jako jedno z trzech najważniejszych, tj. 67% badanych). Drugim najczęściej wskazywanym kryterium były umiejętności (38 wskazań, tj. 55%), trzecim natomiast pracowitość (36 wskazań, tj. 52%).

W opinii studentów najważniejszym czynnikiem decydującym o współpracy podczas studiów jest zaufanie (wskazane 35 razy (18 razy wskazane jako najważniejsze) tj. 50%), drugim była pracowitość (wskazane 41 razy (12), tj. 59%), a trzecim doświadczenie (wskazane 32 raz (8) tj. 46%).

Tabela 2

Kryteria decydujące o możliwości współpracy w ramach własnej działalności gospodarczej

Kryteria	Wymienione jako najważniejsze	Wymienione jako drugie	Wymienione jako trzecie	Razem	Ogólne znaczenie[4]
Zainteresowania	1	2	0	3	8
Wiedza	8	7	9	24	4
Doświadczenie	8	6	9	23	5
Umiejętności	10	14	14	38	2
Zaufanie	31	11	4	46	1
Uczciwość	5	14	7	26	6
Pracowitość	3	10	23	36	3
Sposób zachowania	1	4	1	6	7
Inne	2	0	1	3	8
Brak odpowiedzi	0	1	1	2	–

Źródło: badania własne.

Porównanie tabeli 2 i 3 wskazuje, że w obu przypadkach podstawą wyboru partnerów jest zaufanie i pracowitość. Różnice dotyczą natomiast takich kryteriów, jak sposób zachowania, cenione bardziej podczas studiów, umiejętności cenione bardziej w sferze biznesowej. W przypadku studiów studenci wymieniali (15 razy, 10 jako najważniejsze) również takie kryteria, jak: pozytywne nastawienie, kreatywność, wzajemne zrozumienie, poczucie humoru.

[4] Ogólne znaczenie liczono jako ważoną sumę zajmowanych pozycji, przy czym wymienienie kryterium jako najważniejszego równało się 3 punktom, jako drugiego – 2 punktom, a trzeciego – 1 punktowi.

Tabela 3

Kryteria decydujące o możliwości współpracy między studentami w ramach realizowanych na studiach ćwiczeń/ projektów

Kryteria	Wymienione jako najważniejsze	Wymienione jako drugie najważniejsze	Wymienione jako trzecie najważniejsze	Razem	Ogólne znaczenie
Zainteresowania	4	5	2	11	7
Wiedza	3	9	11	23	5
Doświadczenie	8	10	14	32	3
Umiejętności	0		1	1	9
Zaufanie	18	11	6	35	1
Uczciwość	2	5	3	10	8
Pracowitość	12	16	13	41	2
Sposób zachowania	9	8	8	25	4
Inne	10	1	4	15	6
Brak odpowiedzi	3	4	7	14	–

Źródło: badania własne.

Przedmiotem badania była również aktywność i przynależność studentów do różnego rodzaju organizacji w podziale na organizacje związane z uczelnią oraz nie mające z nią związku. Czterdzieści procent badanych uczestniczy w pracach organizacji zwianych z uczelnią, w przypadku organizacji pozauczelnianych wskaźnik ten wynosi ponad trzydzieści procent. Organizacje wymieniane przez studentów zawiera tabela 4.

Tabela 4

Organizacje, do których przynależą studenci

Organizacje związane z uczelnią	Liczba wskazań
Studenckie koła naukowe	14
Inne naukowe organizacje studenckie	11
Studenckie organizacje sportowe	3
Inne	1
Organizacje związane z uczelnią	**Liczba wskazań**
Organizacje woluntariackie	3
Organizacje harcerskie	2
Organizacje sportowe	5
Organizacje "Internetowe"	5
Organizacje religijne	2
Inne	10

Źródło: badania własne.

Wyniki badań wskazują wyraźnie na fakt, że uczelnia nie spełnia swojej roli w procesie kształtowania kapitału społecznego. Konkluzja taka staje się pełno-

prawna, jeśli weźmiemy pod uwagę odpowiedzi na pytania dotyczące oceny atmosfery panującej na uczelni, nauczania o współpracy i tego jak współpracować, analizy pracy wymagającej kooperacji. Badani studenci również w umiarkowanym stopniu zadowoleni byli ze współpracy pomiędzy kolegami. Niemniej badanie wskazało, że studenci są skłonni do kooperacji, jak również licznie uczestniczą w pracach organizacji związanych i niezwiązanych z uczelnią. Badanie wskazało również, że najważniejszymi czynnikami decydującymi o współpracy podczas studiów, jak i po ich skończeniu, jest zaufanie i pracowitość.

4. Implementacja koncepcji kapitału społecznego w pracę dydaktyczną uczelni

Koncepcję kapitału społecznego z perspektywy jej implementacji w proces dydaktyczny można rozpatrywać na wielu płaszczyznach. Rozkładając te działania w czasie, należałoby:

- określić stan wyjściowy zarówno w odniesieniu do programów studiów, jak i technik nauczania;
- dokonać analizy sposobów implementacji koncepcji kapitału społecznego na innych uczelniach oraz w organizacjach;
- dokonać zmian odpowiednich do wyników analizy wstępnej oraz analizy porównawczej;
- monitorować i doskonalić.

Rozpatrując problematykę implementacji koncepcji kapitału społecznego na uczelni z perspektywy przedmiotu działań, można wskazać następujące obszary:

- likwidacja barier dotyczących przejrzystości kryteriów wyboru specjalności, seminariów, przyznawania stypendiów oraz barier związanych z administracyjnymi procedurami dotyczącymi zorganizowanej aktywności studenckiej;
- wprowadzenie koncepcji kapitału społecznego do CV poprzez wzbogacenie programu studiów o przedmioty związane z tematyką kapitału społecznego, współpracy, komunikacji oraz poprzez rozwijanie umiejętności współpracy poprzez promowanie pracy grupowej oraz jej analizy;
- przygotowanie kadry poprzez szkolenia dotyczące zastosowania technik dydaktycznych opartych na współpracy;
- wprowadzenie koncepcji kapitału społecznego w „życie uczelni" poprzez promowanie kooperacji pomiędzy pracownikami, pomiędzy studentami (kształtowanie warunków do powstawania organizacji studenckich) oraz pracownikami i studentami (zapraszając studentów do udziału w projektach naukowych i dydaktycznych) na poziomie wewnętrznym, lokalnym, krajowym i międzynarodowym zarówno mono-, jak i interdyscyplinarnych;

• przygotowanie systemu wskaźników pomiaru rozwoju kapitału społecznego w przedstawionych powyżej obszarach oraz ich systematyczne monitorowanie.

Tabela 5 zawiera przykłady działań zmierzających do rozwoju koncepcji kapitału społecznego pomiędzy studentami.

Tabela 5

Przykłady rozwoju koncepcji kapitału społecznego na różnych poziomach pracy dydaktycznej

Poziom	Przykłady działań
Grupa dziekańska	• wykorzystywanie technik dydaktycznych opartych na współpracy • uczyć o tym, jak współpracować oraz o płynących ze współpracy korzyściach • uczyć o współpracy w gospodarce korzystając z przykładów • uczyć o konsekwencjach łamania kontraktów społecznych • różnicować skład grup podczas ćwiczeń i projektów grupowych • zachęcać studentów do analizy pracy grupowej • wykorzystywać ćwiczenia i projekty, które rzeczywiście wymagają współpracy i których nie można zrealizować samodzielnie
Specjalność	• organizować projekty dla studentów reprezentujących różne specjalności
Uniwersytet	• budować atmosferę sprzyjającą współpracy poprzez promowanie inicjatyw studenckich • kreowanie warunków do rozwoju współpracy, np. poprzez wydzielanie specjalnych miejsc spotkań (knowladge share areas) • promować partycypacje studentów w różnego rodzaju organizacjach

Źródło: B. Slawecki, *The Importance of Creating and Developing Social Capital at Universities – Theoretical Perspective*, referat prezentowany podczas konferencji doktorantów – „Research of Contemporary Economic – issues by young economists", Lubniewice 2003.

Implementacje koncepcji kapitału społecznego na uczelniach należy rozpatrywać w kategoriach wyzwania, jakie stawiają przed uczelniami nowoczesne gospodarki krajów wysoko rozwiniętych, w których kapitał społeczny jest jednym z zasobów decydującym o ich pozycji. Absolwent uczelni wyższej powinien dysponować wiedzą pozwalającą mu na rozwiązywanie skomplikowanych problemów, ale również powinien być przygotowany do pracy i funkcjonowania w grupie (sieci relacji) oraz do jej formowania. Dotyczy to przede wszystkim absolwentów uczelni o profilu biznesowym, gdyż to oni w znacznym stopniu będą odpowiedzialni za przyszłą kondycję narodowych i światowych gospodarek.

Bibliografia

Putnam R. [1993], *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, New York.

Coleman J. S. [1988], *Social Capital in the Creation of Human Capital*, „American Journal of Sociology" (supplement), no. 94.

Cohen D., Prusak L. [2001], *In Good Company: How Social Capital Makes Organizations Work*, Harvard Business School Press, Boston,

Cunningham I. [2002], *Developing Human and Social Capital in Organisation*, „Industrial and Commercial Training", vol. 34, no. 3.

Fukujama F. [1997], *Zaufanie – kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Wrocław.

Slawecki, B. *The Importance of Creating and Developing Social Capital at Universities – Theoretical Perspective*, referat prezentowany podczas konferencji doktorantów „Research of Contemporary Economic – Issues by Young Economists", Lubniewice 2003.

Paweł Zeller

THE ROLE OF A UNIVERSITY IN THE PROCESS CREATING AND DEVELOPING SOCIAL CAPITAL

Summary

The article presents results of a study conducted in order to determine how much universities influence the development of social capital. These results show that universities do not fully recognize their role in the process of shaping social capital. This conclusion seems to be justified if we take into account responses to the questions concerning assessment of the atmosphere at a university, teaching about cooperation and how to cooperate. The surveyed students are moderately satisfied with cooperation with their peers. Nevertheless, the research shows that students are willing to cooperate and many of them participate in organizations inside and outside of the university. The research also shows that the most significant factors deciding about cooperation in the course of studies and after graduation are confidence and diligence.

(Tłum. Ewa Kotkowska)